



This project is financed by
the European Union



Студија за политиките бр. 42

**ПАРТИЦИПАТИВНО
БУЏЕТИРАЊЕ ВО РУРАЛНИ
НАСЕЛЕНИ МЕСТА ВО
ОПШТИНА КРУШЕВО**

Студија за политиките бр. 42

Партиципативно буџетирање во рурални населени места во општина Крушево

Авторки:
Деспина Туманоска
Благица Петрески

Април, 2022



Оваа анализа е изработен со финансиска поддршка од Европската Унија. Содржината на документот е целосна одговорност на корисникот на грантот и не ги одразува ставовите на Европската Унија.

СОДРЖИНА

Вовед	4
1. Партиципативно буџетирање	6
2. Методологија и податоци	9
3. Демографски карактеристики на учесници и анкетирани лица	12
4. Предлози и идеи од учесници и анкетирани лица	17
5. Прифатени предлози	23
6. Заклучок и препораки	28
Анекси	30

ЛИСТА НА ТАБЕЛИ

Табела 1. Карактеристики на анкетирани лица	16
Табела 2. Предлози и идеи на учесници и анкетирани лица што не ги исполнуваат критериумите	17
Табела 3. Предлози и идеи на учесници и анкетирани лица, согласно надлежност на општината и населеното место	18
Табела 4. Прифатени проекти според населено место и надлежност на Општината	25
Табела 5. Планирани проекти во Развојна програма 2022-2024	27

ЛИСТА НА ГРАФИЦИ

Графикон 1. Број на учесници и анкетирани лица, според населено место	13
Графикон 2. Број на учесници и анкетирани лица, според етничка припадност	14
Графикон 3. Број на учесници и анкетирани лица, според возраст	15
Графикон 4. Предлози и идеи на учесници и анкетирани лица, според надлежноста на општината	19
Графикон 5. Предлози на учесници и анкетирани лица, според надлежност и населено место	20
Графикон 6. Предлози на учесници и анкетирани лица, согласно надлежност и пол	21
Графикон 7. Предлози на учесници и анкетирани лица, согласно надлежност и возраст	22
Графикон 8. Стапка на прифатени проекти	24
Графикон 9. Прифатени проекти според надлежност на Општината	24
Графикон 10. Буџетски средства за имплементација на прифатени проекти, вкупни и по глава на жител	26

ВОВЕД

Партиципативното буџетирање (ПБ) како процес во кој се вклучуваат сите засегнати страни во креирање на локалните буџети отвора простор за локалните заедници да разговараат за правична распределба на ресурсите и приоритизација на потребите. Во изминатите пет години, имаше позитивен тренд кон спроведување на овој процес, главно стимулиран преку неколку иницијативи на Швајцарската агенција за развој (СДА) и акцијата на Finance Think насочена кон воведување на овој процес во 11 општини во земјата. Иако овој процес ја унапреди вклученоста на заедницата при донесување на општинските буџети, местото на живеење на лицата вклучени во процесот на ПБ речиси никогаш не било во првите редови на развојот на ПБ. Нема докази дека партиципативното буџетирање во општините каде што постои го зема предвид местото на живеење на засегнатите лица, што значи дека не се забележани посебни напори за вклучување на жителите на урбаните и руралните населени места во овој процес.

Општина Крушево е една од општините вклучени во иницијативата на Finance Think за воведување ПБ во општините во земјава, која покажа исклучителни резултати во целиот процес. Имено, Крушево воведо ПБ при носење на буџетите во две последователни години, и издвои речиси 20% од својот буџет за финансирање на проекти што беа побарани од граѓаните за време на јавните дискусии. Дополнително, на јавните дискусии имаше релативно голем број учесници во споредба со другите општини вклучени во проектот, нешто повеќе од 60, што е всушност импресивна бројка за општина која во последната деценија се соочи со масовна депопулација. Сепак, она што е значајно е што сите учесници на јавните дискусии беа жители на град Крушево, што е само едно од 19-те населени места што ги опфаќа општина Крушево. А во централното градско подрачје, односно градот Крушево, живее 56% од вкупното население во Крушево, што значи дека приоритетите и потребите на останатите 44% жители во руралните населени места, не добиле можност да бидат јавно дискутирани. Тоа значи дека ниту еден жител на останатите 18 рурални општини не присуствувал на јавните дискусии, што може да има нерамномерно отсликување на локалните потреби на сите жители во буџетот на општина Крушево..

Таквата состојба, може да се објасни од повеќе аспекти. Прво, дел од руралните населени места се оддалечени и до 20 километри од градот Крушево, што би ги чинело време и пари, жителите на овие места да одат на јавните дискусии организирани надвор од нивните населени места. Второ, дел од жителите на руралните населени места не ги познаваат

своите права и можности за вклучување во просецот на партиципативно буџетирање. Трето, економската активност на лицата од руралните средини главно им е во земјоделскиот сектор, што често им преставува временска бариера за присуство на ваков тип настани.. Четврто, дел од жителите на руралните населени места не ја добиваат навремено, или воопшто, информацијата за организираните јавни дискусии. Петто, без разлика на населеното место учеството на јавните дискусии е детерминирано и од степенот на образование и свесноста за вклучување во дизајнот на локалните политики.

Оттука, целта на оваа анализа е да испита дали и во која мера приоритетите и потребите на жителите во руралните и урбаните населени места на општина Крушево се земаат во предвид при подготовка на локалниот буџет. За таа цел, организирани се локални консултации со жители на четири рурални населени места (Бучин, Норово, Пресил и Светомитрани) и спроведени се структурирани анкетни прашалници со жители на овие и пет други рурални населени места каде вкупниот број на жители е поголем од 100 (Алданци, Борово, Врбоец, Јакреново и Саждево) и жители на градот Крушево.

Оваа студија за политики е составена од шест дела. Првиот дел дава преглед на литературата поврзана со почетоците и значењето на партиципативното буџетирање. Вториот дел ги опишува методологијата и користените податоци. Во третиот дел се прави анализа на демографските карактеристики на лицата вклучени во процесот на партиципативно буџетирање во општина Крушево, додека четвртиот дел ги анализира нивните потреби и приоритети. Петтиот дел прави анализа на буџетот на општина Крушево со цел мапирање на приоритетите на локалното население во буџетот за 2022 година. Последниот дел ја заклучува студијата и дава препораки за локалните власти.

1. ПАРТИЦИПАТИВНО БУЏЕТИРАЊЕ

Партиципативното буџетирање е форма на активно вклучување на сите засегнати страни во приоритизација на трошењето на јавните пари. Притоа, партиципативното буџетирање може да се асоцира со симболична распределба на дел од јавните пари за локалните приоритети, но и со значајна сума на јавни пари што може да придонесе за структурни реформи во локалната заедница во насока на значајно подобрување на квалитетот на живот. Во ПБ учествуваат повеќе актери кои доброволно се здружуваат со цел алокација и трошење на јавните средства за доброто на сите. Успешниот ПБ процес ги вклучува сите локални засегнати страни: жители, граѓанско општество, бизнис сектор и локални власти. За успешно буџетирање важно е сите да имаат еднаква можност да учествуваат и да одлучуваат како да се потрошат локалните буџетски средства. Секоја засегната страна што учествува во ПБ има своја специфична улога. Локалните жители се тие кои ги комуницираат нивните потреби и приоритети, но имаат можност и да одлучат кој проект да се имплементира и да ја мониторираат неговата реализација. Локалните власти се задолжени за менаџмент на овој процес. Тие имаат обврска да организираат настани за ПБ, да ги информираат жителите за ваквите настани и да им ги дадат на увид сите буџетски информации од јавен карактер. Исто така, тие треба да обезбедат имплементација на избраните проекти со средства од донесениот буџет (што вклучува сопствени приходи, донации, дотации и трансфери) и да им дадат отчет на останатите засегнати страни за успешноста на имплементацијата на проектот. Граѓанското општество честопати има улога на поддржувач на организацијата на вакви настани, преку мобилизација на локалните засегнати страни и групи што ги застапуваат. Тоа може да се вклучи во менаџмент на целиот процес, во негово модерирање, менторирање и организирање информативни кампањи за зголемување на свеста на останатите засегнати страни за важноста на ПБ процесот. Бизнис секторот пак, треба да се вклучи во дискусија на сите проблеми со кои се соочува, но и да даде конкретни идеи и проекти чија имплементација би го олеснила нивното функционирање.

Успешниот процес на партиципативно буџетирање се карактеризира со неколку клучни аспекти (Shah, 2007)¹:

1. **Одговорност** – Главна карактеристика на ПБ е имплементација на проекти што ќе го зголемат квалитетот на живот во локалната заедница. Притоа, локалното население може да избере приоритети од листа на проекти зададена од локалните власти или уште подобро, локалното население може да состави листа со приоритетни проекти и по пат на гласање да се избере еден или повеќе најприоритетни проекти што ќе бидат имплементирани следната буџетска година. Во таа насока, вклучените лица треба да се однесуваат одговорно и да изберат проекти што ќе имаат позитивно влијание врз мнозинството локално население.
2. **Инклузивност** – Локалните власти треба да ги вложат сите напори во процесот на ПБ да ги вклучат сите засегнати страни, дури и најранливите и обесправени групи кои вообичаено имаат помали можности да ги искажат своите приоритети и потреби. Тоа значи дека во овој процес треба да се вклучат стари лица, жени, социјално-загрозени лица, млади, етнички малцинства, лица со попреченост и сл. Дополнително, при ПБ треба да се внимава и на вклучувањето на засегнати страни од сите населени места со цел да не се остави 'ниедно место зад себе' но и да се слушнат потребите и приоритетите на засегнатите страни што живеат во рурални населени места и поодалечени населби од централното градско подрачје.
3. **Репрезентативност** – Во процесот на ПБ, локалните засегнати страни може да се вклучат како самостојни учесници или преку избрани комисии, делегати, доброволни групи, претставници на граѓански сектор и сл. Притоа, тие може да бидат само консултирани да дадат мислење како да се распределат јавните пари, или нивниот глас да биде финален и одлучувачки. Вториот начин е многу помокен за градење доверба и долгорочно вклучување во процесот на ПБ.

Процесот на партиципативно буџетирање започна како експеримент во бразилскиот град Порто Алегре во 1989 година, а наскоро уште 130 бразилски градови 'измислија' различни начини за вклучување на населението во процесот на донесување одлуки. Во новиот милениум, процесот се прелеа и во други земји кои постоечките модели на партиципативно буџетирање ги прилагодуваа на локалниот контекст. Веќе во 2010 година, партиципативното буџетирање стана глобален поредок што се применува во сите земји во светот како микс на одредени универзални аспекти и локални обележја (Cabanez and Lipietz, 2018)².

¹ Shah, A. (2007) Participatory budgeting. The World Bank Public Sector Governance and Accountability Series / Шах, А. (2007) Партиципативно буџетирање. Сектор за јавно управување и одговорност на Светска Банка

² Cabanez, Y. and Lipietz, B. (2018) Revisiting the democratic promise of participatory budgeting in light of competing political, good governance and technocratic logic. Environment and Urbanization 30(1).

Во Република Северна Македонија, почетоците на ПБ датираат од 2006 година, преку десет-годишниот проект на Швајцарската Агенција за Развој (СДА) насловен „Форум на заедниците“ што имаше за цел поддршка на локалните власти во 59 општини за активно вклучување на граѓаните во процесот на донесување одлуки на локално ниво.



2. МЕТОДОЛОГИЈА И ПОДАТОЦИ

Целта на оваа анализа е да испита дали и во која мера потребите и приоритетите на жителите на руралните и урбаните населени места во општина Крушево се земени во предвид при креирање на локалниот буџет. Како што претходно споменавме, една од клучните причини зошто жителите на руралните населени места не учествуваат во процесот на креирање на локалниот буџет, е недостиг на знаење и свесност за правата и можностите за вклучување, ниту соодветни вештини за изразување на нивните потреби пред локалните власти. Оттука, првиот чекор на оваа интервенција е подигнување на свеста и запознавање на населението, особено од руралните населени места, со процесот на ПБ, начините за вклучување и можностите за предлагање проекти што треба да се финансираат од локалниот буџет за да го подобрат животот во локалната заедница преку подготовка и дисеминација на што на јасен но едноставен начин ги пренесуваат пораките до локалното население, со цел зголемување на нивното знаење и вештини да се вклучат во процесот на ПБ.



Откако локалното население стекна знаење за правата и можностите за вклучување во процесот на креирање на буџетот на општина Крушево, организирани се локални консултации во форма на јавни дискусии во четири рурални населени места за да им се даде можност на жителите за учество и вклучување во процесот на креирање на локалниот буџет. Имено, беа организирани локални консултации во населените места Бучин, Норово, Пресил и Светомитрани, каде присуствуваа по еден член на Советот на општина Крушево како претставници од двете најголеми политички партии во земјава. Дополнително, во овие и во пет други рурални населени места каде вкупниот број на жители е поголем од сто (Алданци, Борино, Врбоец, Јакреново и Саждево) и во градот Крушево, спроведени се структурирани анкетни прашалници (Анекс 1) со цел собирање на нивните демографски податоци, информации за нивно претходно искуство со ПБ и идеи и предлози што треба да се имплементираат со средства од локалниот буџет во насока на подобрување на квалитетот на живот во општината.



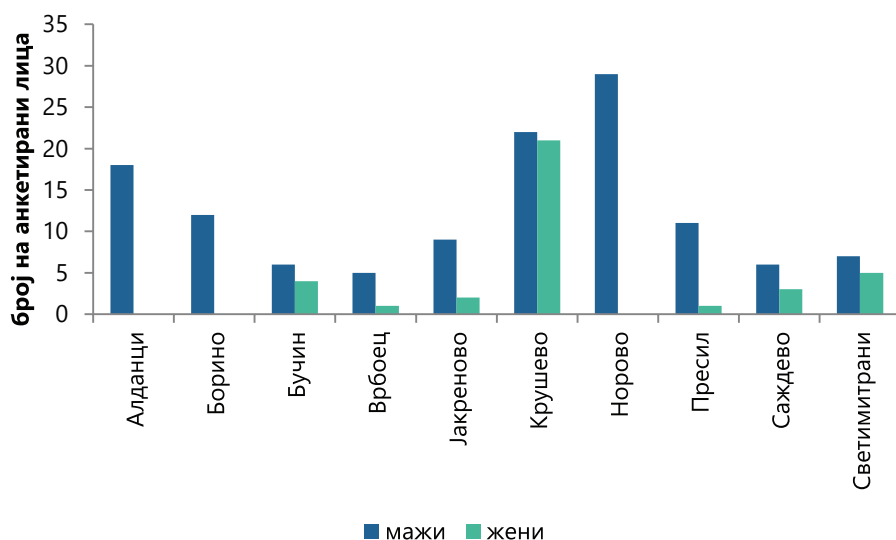
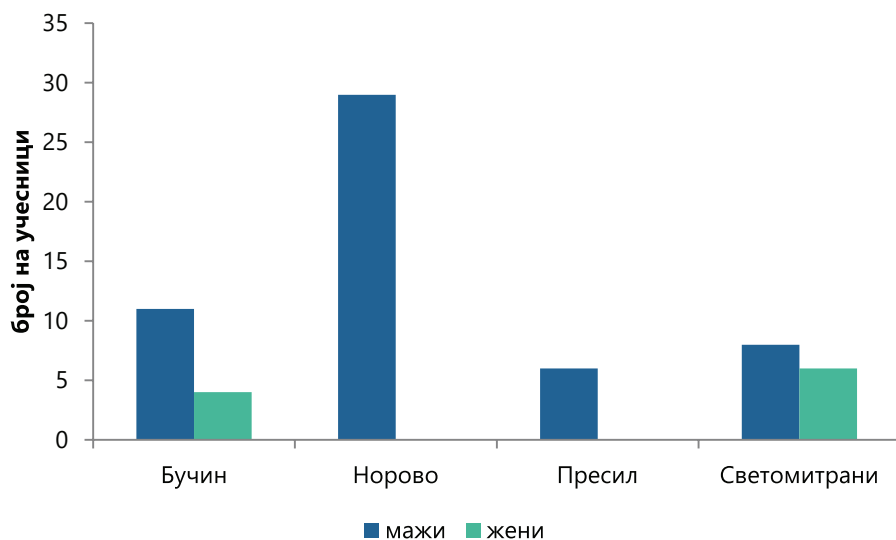
Последниот чекор вклучува документациска анализа на буџетот на општина Крушево за 2022 година и локалните програми за 2022 година достапни на веб страната на општината за да се истражи дали дадените предлози и идеи од страна на жителите на општината се предвидени за реализација во 2022 година и колкав дел од буџетот е наменет за нивна имплементација. Со оглед што во буџетот не може јасно да се идентификуваат бараните проекти, оваа активност вклучува и интензивна комуникација со претставници на Општината од секторот за финансирање и буџет.



3. ДЕМОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА УЧЕСНИЦИ И АНКЕТИРАНИ ЛИЦА

Како што истакнавме во дел 2, за да се слушнат потребите и приоритетите на локалните жители на општина Крушево, особено оние што живеат во руралните населени места, организирани се локални консултации со жителите на населените места Бучин, Норово, Пресил и Светомитрани, на кои присуствуваа 64 лица, од кои 54 мажи и 10 жени (Графикон 1, горе). Дополнително, направени се и 162 анкети со жители на девет рурални населени места и жители на градот Крушево. Најголем дел (125) од анкетираниите лица се мажи а само 37 од испитаниците се жени, и тоа повеќе од половина (56,7%) се жителки на градот Крушево, а само 43,3% живеат во руралните населени места (Графикон 1, долу). Ова покажува дека и во двата случаи, жените се многу малку застапени и нивните потреби и приоритети не се јавно изнесени, и оттука, веројатноста дека ќе останат нереализирани е многу голема. Отсуството на жените на организираниите локални консултации може да се должи на нивната традиционална улога во домот околу грижа за семејството и извршување на домашните обврски. Но, малиот број на жени што изразија подготвеност да учествуваат во искажување на потребите и приоритетите преку анкетениот прашалник укажува на ниска свест за важноста на нивното вклучување во овој процес, особено што честопати, потребите и приоритетите на жените се разликуваат од оние на мажите (Петрески и Туманоска, 2021).

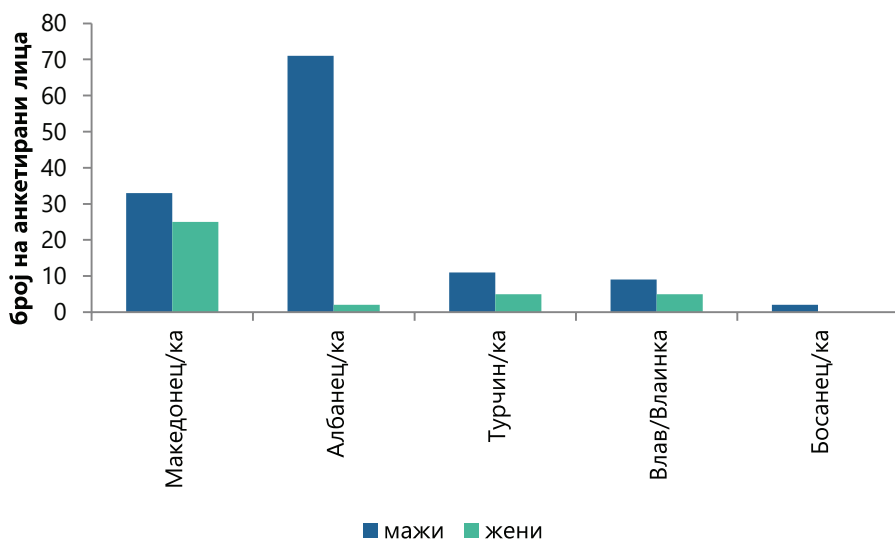
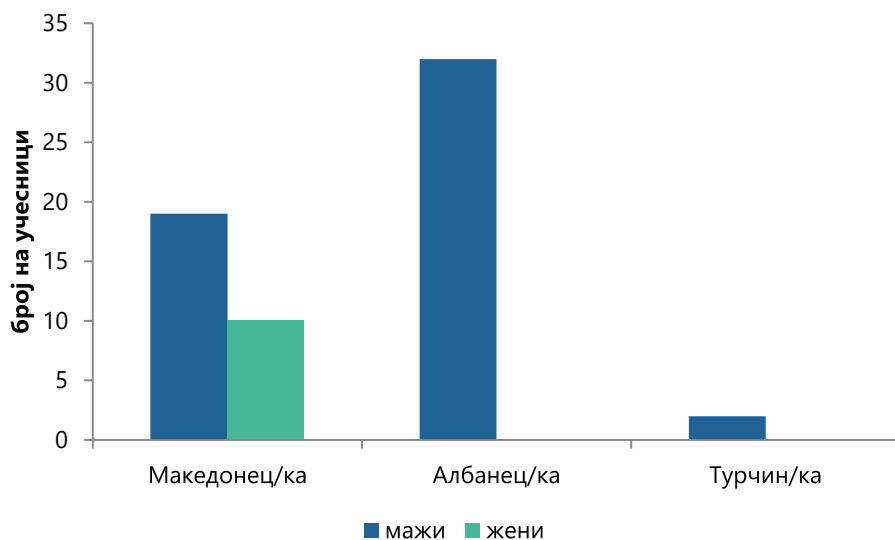
Графикон 1. Број на учесници и анкетирани лица, според населено место



Извор: Анкети со учесници и жители на Општина Крушево

Притоа, сите жени учесници на организираниите локални консултации како и најголем дел од анкетираниите жени (25) се Македонки (Графикон 1, горе), по пет се Турчинки и Влаинки и само две анкетирани жени припаѓаат на албанската етничка заедница, наспроти дури 62 анкетирани Албанци (Графикон 1, долу) што може да укажува на поголема свест и знаење за важноста на партиципативното буџетирање помеѓу македонските жени.

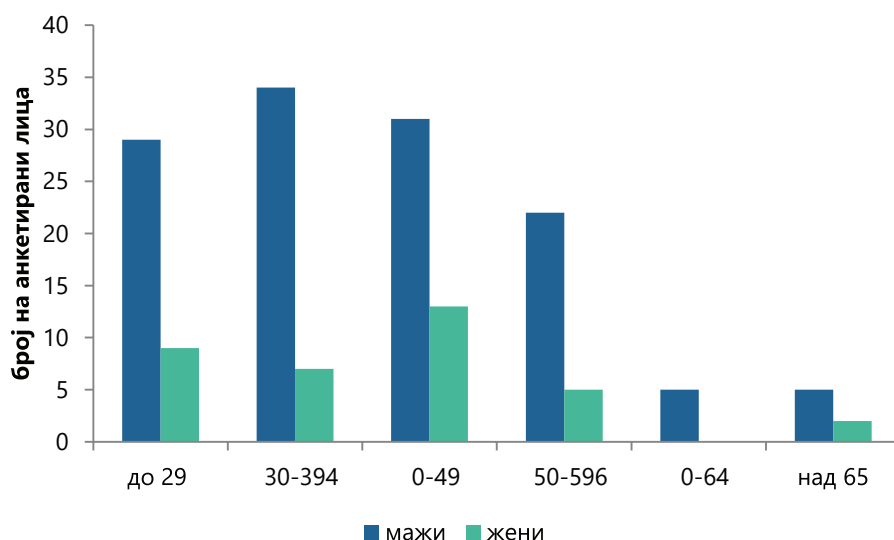
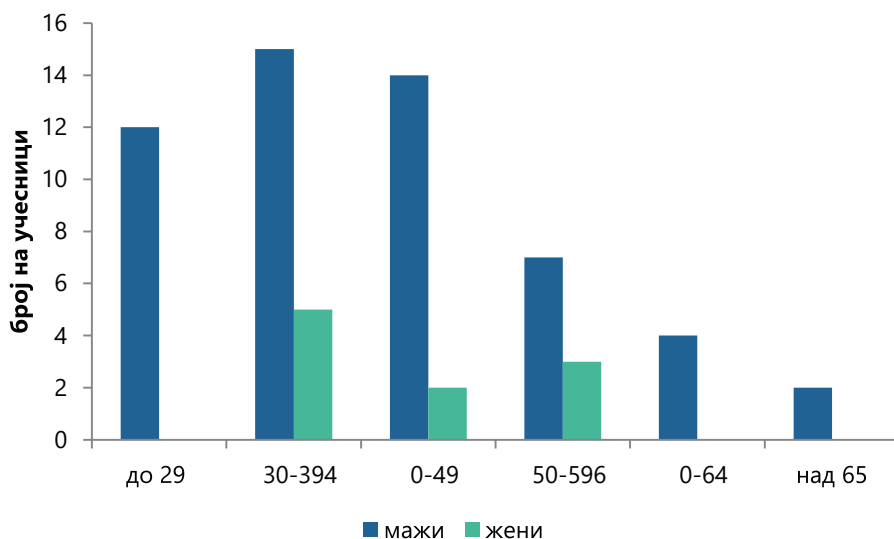
Графикон 2. Број на учесници и анкетирани лица, според етничка припадност



Анализата на учесниците на локалните консултации и анкетираните жители според возраста покажува мала застапеност на младите лица на возраст до 29 години, 18,7% и 23,4% соодветно, што е показател на мал активен придонес на младите за животот во заедницата и ниско учество во процесот на креирање политики што ќе го подобрат нивниот живот. Повеќе од половина од лицата вклучени во двата процеси се на возраст од 30 до 59 години, а само 9 лица што присуствуваа на локалните консултации или беа анкетирани, се во своите пензионерски години.

Возраста на учесниците во овие процеси е значајна заради различните потреби и приоритети на различните возрастни групи. Вообичаено, младите лица бараат изградба/реконструкција на спортски игралишта, младински културни центри, подбрување на условите во образовните институции, за разлика од постарата популација која е заинтересирана за капацитети за нивно сместување и/или дневни центри за квалитетно трошење на нивното слободно време.

Графикон 3. Број на учесници и анкетирани лица, според возраст



Анализата на податоците за претходно искуство во ПБ на учесниците и анкетираниите лица е поразителна, особено податоците за жителите на руралните населени места кои покажуваат дека ниту еден учесник/испитаник претходно не учествувал на вакви или слични настани за креирање на локалниот буџет ниту имал можност да даде предлог и идеја што треба да се финансира со цел подобрување на животот во локалната заедница. Од друга страна, речиси 30% од испитаниците што живеат во градот Крушево имаат претходно искуство во ПБ што веројатно се должи на гореспоменатите акции на Швајцарската Агенција за Развој и Фајненс Тинк.

На крај, табела 1 прави резиме на демографските карактеристики на анкетираниите лица и покажува дека просечната возраст е скоро 40 години, што може да е знак на мало учество на млади лица во овој процес и да ја потенцира важноста за нивно поттикнување да бидат активни чинители во процесот на креирање на локалниот буџет и политики, со цел подобрување на нивниот живот и мотивирање да останат да живеат во своите населени места. Во однос на образованието, податоците покажуваат дека речиси 75% од анкетираниите лица се со средно и високо образование, што се поврзува со фактот дека кај лицата со повисоко образование свеста за вклучување во овие процеси е повисока. Анализата на етничката припадност пак, покажува најголемо учество на Македонци и Албанци, но го истакнува и малото учество на жените припаднички на малцинските етнички групи, особено Албанки и Босанки, што може да се должи на менталитетот на овие категории граѓани. Само 8% од анкетираниите лица, сите жители на градот Крушево, имаат претходно искуство во ПБ, односно присуствувале на настан за креирање на локалниот буџет и дале идеи и предлози што треба да се реализираат преку општинскиот буџет.

Табела 1. Карактеристики на анкетирани лица

	Просек	Мажи	Жени	Град Крушево	Рурални места
Возраст	39.6	39.8	39.2	40.5	39.3
Високо образование	35.2%	66.7%	33.3%	65.1%	24.4%
Средно образование	39.5%	84.3%	15.6%	32.6%	42%
Основно образование	22.2%	83.3%	16.7%	2.3%	29.4%
Без образование	3.1%	60%	40%	-	4.2%
Македонци	35.2%	56.1%	43.9%	65.1%	24.4%
Албанци	44.5%	97.3%	2.8%	-	60.5%
Турци	9.9%	68.8%	31.2%	-	13.4%
Босанци	1.2%	100%	-	-	1.7%
Власи	8.6%	64.3%	35.7%	34.9%	-
Искуство во ПБ	8%	69.2%	30.8%	27.9%	-

4. ПРЕДЛОЗИ И ИДЕИ ОД УЧЕСНИЦИ И АНКЕТИРАНИ ЛИЦА

За време на организираните локални консултации, како и во структурираниот прашалник, вклучените лица имаа можност да дадат предлози што треба да се имплементираат од страна на Општината, со цел подобрување на квалитетот на живот во локалната заедница. Притоа, предлозите треба да исполнуваат најмалку два критериуми за да бидат предмет на разгледување од страна на Општината, и тоа: да бидат во надлежност на општината и да бидат од интерес за мнозинството жители во Општината. Дополнително, дадените предлози треба да се конкретни и јасно дефинирани, за да локалните власти точно ги разберат потребите на жителите. И покрај напорите за зголемување на знаењето на локалните жители за потребните критериуми за прифаќање на нивните предлози, од вкупно 105 дадени предлози, четири не ги исполнуваат наведените критериуми, па истите не беа земени во предвид за понатамошна анализа. Најголем дел од нив не се конкретно и јасно дефинирани, или доставени се предлози за проекти што не се под надлежност на Општина Крушево (Табела 2).

Табела 2. Предлози и идеи на учесници и анкетирани лица што не ги исполнуваат критериумите

Предлог	Забелешка
Да се изгради бензиска пумпа на влезот на град Крушево	Не е надлежност на Општината
Да се вработи педијатар во локалната болница	Не е надлежност на Општината
Да се реконструираат улици	Не е конкретно и јасно дефинирано кои улици
Поставување видео надзор	Не е конкретно и јасно дефинирано каде да се постави

Според Закон за локална самоуправа (Службен весник на РСМ, 2002), Општините се надлежни за урбанизам и градење, заштита на животна средина, спорт и рекреација, образование, социјална заштита, локален економски развој, комунални дејности, култура, здравствена и противпожарна заштита. Оттука, дадените предлози и идеи од учесниците и анкетираниите лица ги категоризираме согласно надлежностите на општината, дадена во табела 3.

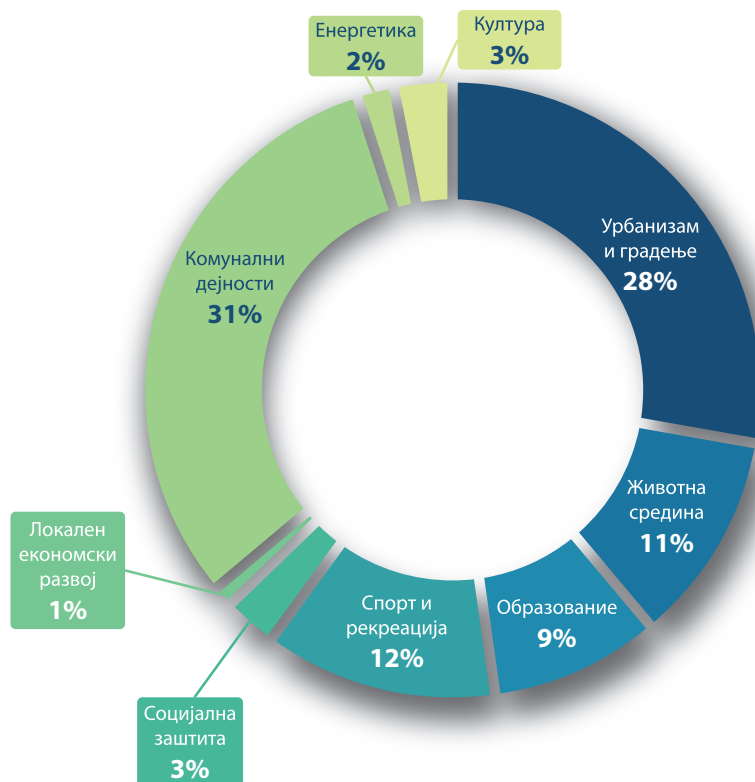
Табела 3. Предлози и идеи на учесници и анкетирани лица, согласно надлежност на општината и населеното место

Населено место	Вкупно проекти	Урбанизам и градење	Животна средина	Образование	Спорт и рекреација	Социјална заштита	Локален економски развој	Комунални дејности	Култура	Енергетика
Алданци	8	3	1	-	-	-	-	4	-	-
Борино	7	2	1	1	1	-	-	2	-	-
Бучин	8	1	1	2	2	1	-	1	-	-
Врбоец	7	4	-	-	-	-	-	3	-	-
Јакреново	7	2	1	1	1	-	-	2	-	-
Саждево	7	2	1	1	1	-	-	2	-	-
Норово	8	1	1	3	-	1	-	2	-	-
Пресил	6	2	1	-	1	-	-	2	-	-
Светомиртрани	3	1	1	-	-	-	-	1	-	-
Крушево	40	10	3	1	6	1	1	11	3	2
ВКУПНО	101	28	11	9	12	3	1	30	3	2

Бројките покажуваат дека во текот на овој процес, дадени се 101 предлог за подобрување на квалитетот на живот во општината, од кои 40 се предлози дадени од жителите на градот Крушево, а останатите 61 се предлози од жителите на руралните населени места, кои, во просек, дадоа 7 предлози по населено место. Графикон 4 покажува дека повеќе од половина (58%) од дадените предлози се насочени кон урбанизам и градење и комунални дејности, додека најмал број се предлозите за подобрување на социјалната заштита (3%), локалната култура (3%) и енергетиката (2%). Притоа, во делот на урбанизам и градење, најголем дел од жителите на градот Крушево бараат реконструкција на локалните улици (ул. Томе Никле, ул. Нико Доага, ул. Така Бербер и ул. Коча Миленку), додека во 8 од 9 рурални населени места, најгорлив проблем за жителите се неасфалтираните селски улици. Во делот на комунални дејности пак, во сите девет населени места главна потреба е изградба на канализациона мрежа а за жителите на градот најважно е решавање на проблемот со водоснабдување. Решавање на проблемот со управување со отпадот (отсуство на контејнери и депонија за фрлање на отпад и возило за собирање на отпад) е приоритет за повеќе од половина од учесниците и анкетирани лица од сите населени места, кои бараат итно решавање со цел заштита на животната средина. Во делот на спорт и рекреација, жителите на руралните населени места бараат само изградба на нови или реконструкција на постојните спортски игралишта со цел обезбедување на простор за рекреација на локалното население,

додека жителите на градот имаат повеќе предлози за проширување на спортската понуда во градот, како изградба на фитнес зона, надворешен базен, авантуристички парк, камп зона и слично. Листата со сите дадени предлози е прикажана во Анекс 1.

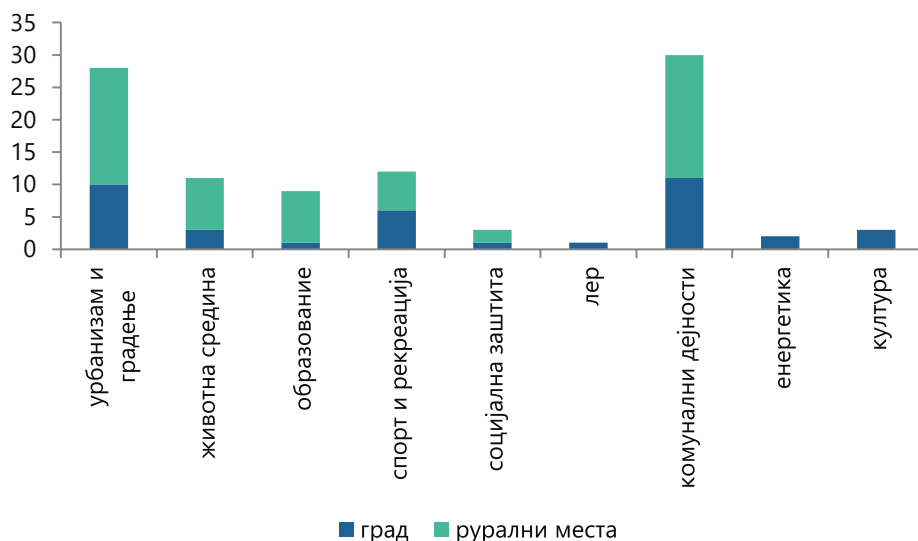
Графикон 4. Предлози и идеи на учесници и анкетирани лица, според надлежноста на општината



Во делот на образование дадени се девет предлози, од кои четири се капитални предлози со кои се бара реконструкција на локалните училишта во населените места Борино, Бучин и Пресил како и отворање на училиште во Јакреново, и пет тековни предлози насочени кон подобрување на осветлувањето во дворот на училиштето во Пресил и вработување хигиеничка со цел подобрување на условите во кои се изведува наставата, опремување на училиштето во Бучин со компјутери и компјутерска опрема и организирање на кампања за сајбер криминал за поттикнување на свеста на учениците што живеат во градот. Со цел подобрување на квалитетот на живот на децата на предучилишна возраст, жителите на Бучин и Норово бараат отворање детска градинка во нивните населени места, за да се обезбеди нивно соодветно згрижување но и намалување на товарот на родителите, најчесто мајките, околу грижа за нив.

Во делот на социјална заштита, жителите на градот бараат отворање на дом за стари лица што ќе им обезбеди згрижување и нега на старите лица со оглед што староста е еден од главните социјални ризици во земјава (Петрески и др. 2018) што се пресликува и во оваа општина од каде младите лица најчесто се иселуваат во поголемите градови заради ограничените можности за нивно вработување во родното место, а старите лица остануваат да живеат сами. Во делот на локален економски развој, енергетика и култура се дадени најмал број на предлози и тоа само од жителите на градот (промоција на туризмот во Крушево, изградба на гасовод, поддршка за поставување соларни колектори, изградба на бина за одржување културни настани, отворање градска читална) што укажува дека жителите на руралните населени места се соочуваат со недостиг на основни услови за живот (канализациона мрежа, водоводна мрежа, неасфалтирани улици и сл.) па нивните приоритети се насочени единствено кон решавање на овие горливи проблеми.

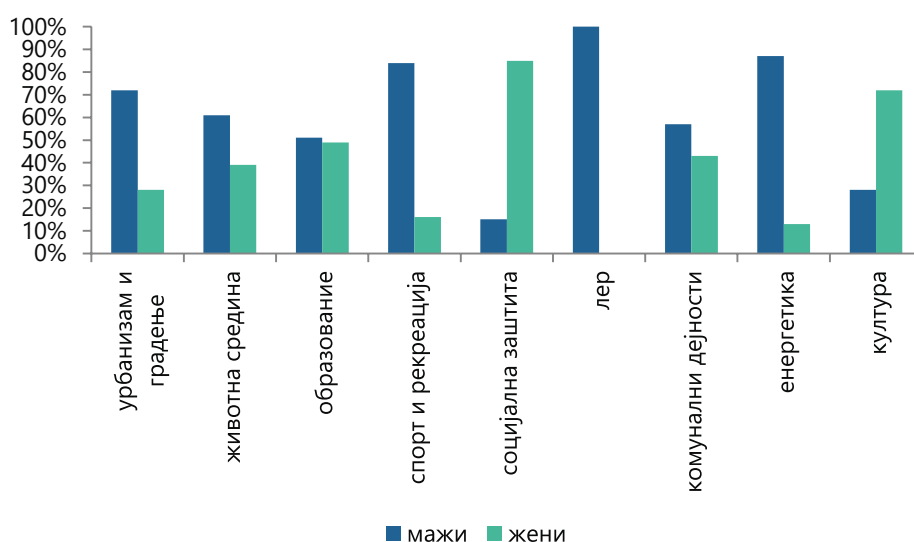
Графикон 5. Предлози на учесници и анкетирани лица, според надлежност и населено место



Анализата на дадените предлози согласно полот на учесниците/анкетираните лица покажува дека постојат родови разлики во приоритетите на жителите. Предлозите во делот на урбанизам и градење (реконструкција на улици, асфалтирање на селски патишта, изградба на паркинзи), спорт и рекреација и енергетика се најчесто приоритети за мажите, додека отворањето на детски градинки и домови за стари лица со цел соодветна социјална заштита се најчесто предлози дадени од жени, што не е за изненадување ако се земе во предвид дека за децата на предучилишна возраст и за старите лица најчесто се грижат женските

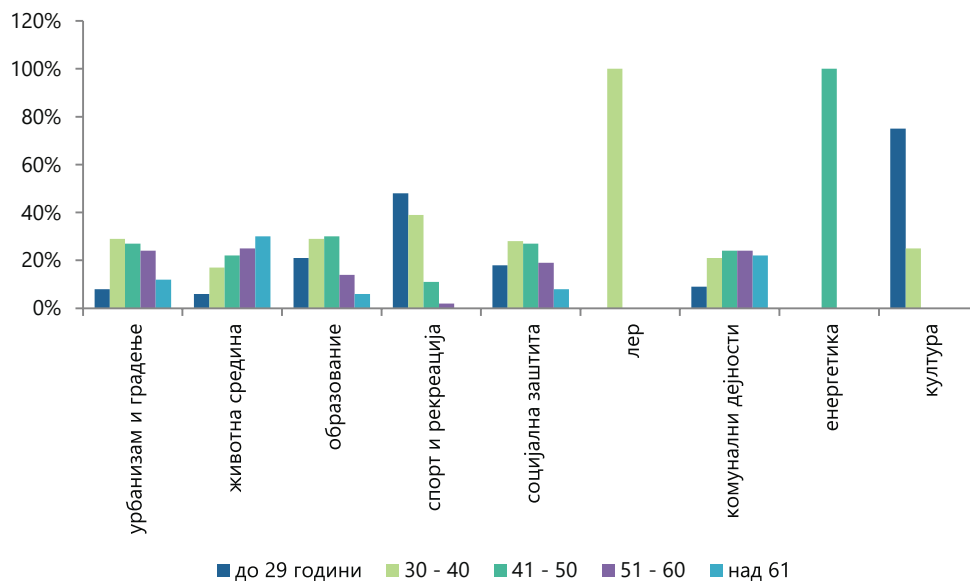
членови на семејството, па отворањето на овие установи би придонело кон значително намалување на нивните обврски но и можност за нивна активација на пазарот на труд. Во делот на образование и комунални дејности, родовите разлики се најмали, што укажува дека подобрување на условите за образование и обезбедувањето основни услови за живот (изградба/реконструкција на канализациона мрежа, водовод и одвод) се подеднакво важни аспекти и за мажите и за жените. Сепак, во рамки на овие надлежности може да се забележат одредени разлики во приоритетите на мажите и жените, како на пример, поголем е бројот на жени што бараат изградба/реконструкција на водоводна мрежа со цел олеснување на извршувањето на домашните обврски како перење, готвење, одржување хигиена во домот и слично. Дополнително, сите предлози за решавање на проблемот со кучињата скитници во градот се дадени од жени, а решавањето на овој проблем може да придонесе кон зголемување на безбедноста и мобилноста на жените.

Графикон 6. Предлози на учесници и анкетирани лица, согласно надлежност и пол



На крај, анализата на дадените предлози согласно возраста на учесниците и анкетираните лица дадена во графикон 7 покажува дека за младите лица приоритет е подобрување на спортската и културната понуда за Општината, додека повозрасните жители бараат решавање на комуналните проблеми и проблемот со недостиг на контејнери, депонија и возила за собирање отпад. За лицата на возраст од 30 до 60 години приоритетите се насочени кон обезбедување услови за квалитетен образовен процес, соодветна социјална заштита на ранливите групи и реконструкција на локалните патишта и улици.

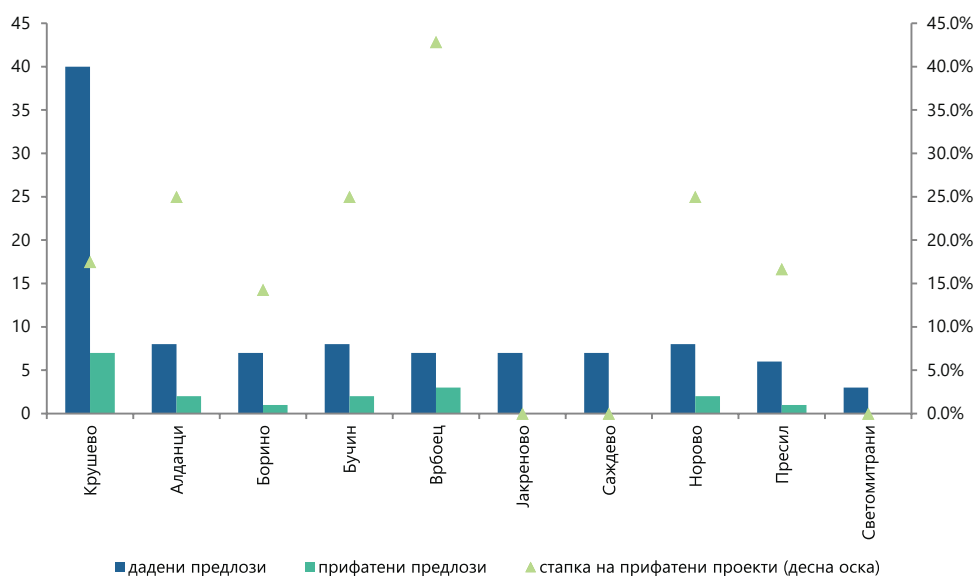
Графикон 7. Предлози на учесници и анкетирани лица, согласно надлежност и возраст



5. ПРИФАТЕНИ ПРЕДЛОЗИ

Последниот чекор од анализата вклучува документациска анализа на буџетот на општина Крушево за 2022 година и комуникација со претставници од секторот за буџет и финансирање, со цел мапирање на буџетските ставки во кои е предвидена реализација на некој од дадените предлози. Графикон 8 покажува дека од вкупно 101 дадени предлози, 18 проекти се предвидени за имплементација во буџетот за 2022 година, со што стапката на прифатени проекти изнесува 17.8%, што е двојно пониска стапка споредено со 2020 година, која може да се оправда со ограничениот локален буџет и неизвесноста наметната од пандемијата од Ковид-19, но исто така и помала активност во иницирање предлози од населението. Во апсолутен број, најголем дел од прифатените предлози се од жителите на градот Крушево, но стапките на прифатени проекти покажуваат голема разноликост според населено место. На пример, стапката на прифатени проекти во Врбоец е највисока, речиси 43%, додека во Саждево, Светомитрани и Јакреново не е предвидена имплементација на ниту еден проект побаран од страна на жителите на овие населени места. Но, од Општината потврдуваат дека и во овие населени места во 2022 година ќе се имплементираат проекти што ги бараат жителите, како на пример доизградба на резервоар за вода во Јакреново, изградба на водоводна мрежа во Саждево и изградба на пат кон Светомитрани. Средствата за овие проекти не се видливи во буџетот бидејќи се обезбедени од други извори, како Светска Банка, Европска Инвестициона Банка и сл., и се исплаќаат директно на изведувачите на проектите.

Графикон 8. Стапка на прифатени проекти



Анализата за прифатените предлог проекти од аспект на надлежноста на Општината покажува дека две третини од нив се во делот на комунални дејности и урбанизам и градење, два предлози се насочени кон подобрување на условите за спорт и рекреација, а само по еден од прифатените предлози се во делот на култура и локален економски развој. Во делот на животна средина, образование, социјална заштита и енергетика во буџетот за 2022 година не е предвиден за имплементација ниту еден проект што го побараа жителите на општината (Графикон 9).

Графикон 9. Прифатени проекти според надлежност на Општината



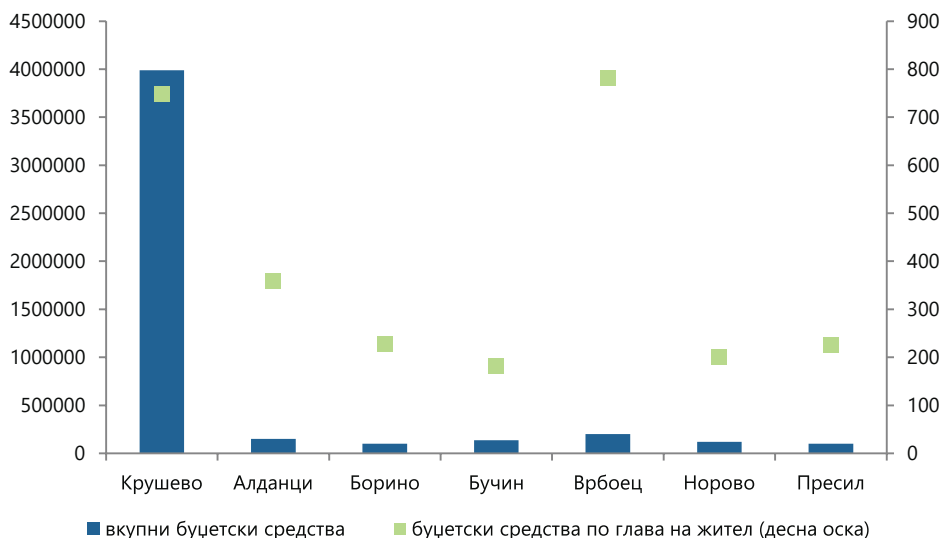
Табела 4 прави вкрстена анализа на прифатените проекти според населено место и надлежност на Општината, и покажува дека во руралните населени места ќе се имплементираат барањата поврзани со урбанизам и градење и комунални дејности, што го поддржува наодот од дел 4 дека за овие жители приоритет е решавање на основните животни потреби како редовно водоснабдување, изградба на канализациона мрежа, асфалтирање на улици и слично. И во градот, најголем дел од прифатените проекти се во рамки на овие две надлежности, но во буџетот се алоцирани и средства за имплементација на проекти во доменот на локален економски развој (промоција на туризмот), спорт и рекреација (изградба на велосипедска патека) и култура (организација на театарски работилници). Листата со сите прифатени проекти е дадена во Анекс 2.

Табела 4. Прифатени проекти според населено место и надлежност на Општината

Населено место	Урбанизам и градење	Спорт и рекреација	ЛЕР	Комунални дејности	Култура
Алданци	0	0	0	2	0
Борино	0	0	0	1	0
Бучин	1	1	0	0	0
Врбоец	1	0	0	2	0
Јакреново	0	0	0	0	0
Саждево	0	0	0	0	0
Норово	0	0	0	2	0
Пресил	1	0	0	0	0
Светомитрани	0	0	0	0	0
Крушево	2	1	1	2	1
ВКУПНО	5	2	1	9	1

За имплементација на овие проекти издвоени се речиси 4,8 милиони денари, од кои скоро 4 милиони за проекти што ги бараат жителите на градот Крушево, а останатите 805 илјади денари за имплементација на проекти во шест рурални населени места каде износот на издвоени средства се движи од 100 илјади во Борино и Пресил до 200 илјади во Врбоец. Графикон 10 покажува дека и покрај тоа што износот на вкупни средства наменет за имплементација на проекти во градот е неколкукратно повисок од оној наменет за руралните средини, сепак, по глава на жител најмногу средства се издвоени за имплементација на проекти во Врбоец (781 денар) а најмалку за Бучин (183 денари).

Графикон 10. Буџетски средства за имплементација на прифатени проекти, вкупни и по глава на жител



Учеството на издвоените средства во вкупниот предвиден буџет за 2022 година е мало, само 2,4% што е за осум пати помалку од буџетот што општината го издвои за имплементација на проекти од ПБ во 2019 и 2020 година (Туманоска и др. 2020)³. Организирањето и учеството на јавните средби, може да ги објаснат овие разлики. Во 2020 година, јавните средби беа организирани во градот Крушево, и предлозите од жителите беа собрани на самиот настан. Организирано на ваков начин, жителите имаат директна комуникација за предлог проектите со локалната самоуправа, може да се инспирираат од своите сограѓани, а од друга страна, локалната самоуправа „од терен“ да ги слушне потребите и да направи приоритизација. Во 2022 година, јавни средби беа организирани само во четири рурални населени места, а во останатите рурални места и во градот Крушево беше спроведена анкета, што може и да ги потцени сите барања и потреби. Сепак, во локалната развојна програма 2022-2024 година предвидени за имплементација се и други проекти што ги бараат жителите на општината со средства што треба да се обезбедат од други извори (Табела 5). За имплементација на овие проекти планирани се речиси 114 милиони денари, што е релативно голем износ во однос на вкупниот буџет на општината, но се очекува тие да придонесат кон значително зголемување на квалитетот на живот со оглед што се насочени кон решавање на основните потреби на локалните жители. Но, останува неизвесно дали и во која мера ќе се обезбедат планираните средства и со тоа, ќе се реализираат планираните активности.

³ Туманоска, Д., Петрески, Б., и Кочовска, Т. (2020) Јавни дискусии: Алатка за вклучување на граѓаните во процесот на партиципативно буџетирање. FINANCE THINK – Институт за економски истражувања и политики, Студија за политики бр. 28.

Табела 5. Планирани проекти во Развојна програма 2022-2024

Проект	Планирани средства за 2022	Извор на средства
Изградба на гасовод во Крушево	4.920.000	Програма за рамномерен регионален развој
Решавање на проблем со водоснабдување во Крушево	16.500.000	Влада на РСМ
Набавка на возило за собирање смет	5.895.760	Програма за рамномерен регионален развој
Изградба на фитнес зона во Крушево	4.000.000	Агенција за млади и спорт
Изградба на обиколница во Крушево	36.747.965	Министерства, фондови, агенции
Реконструкција на ул. Коча Миленку	6.399.081	Министерство за транспорт и врски и Светска Банка
Изградба на канализациона мрежа во Алданци	6.000.000	Други извори
Изградба на канализациона мрежа во Борино	6.000.000	Други извори
Реконструкција на пат Врбоец-Кривогаштани и Врбоец-Светомитрани	12.842.295	Други извори, министерства, агенции
Асфалтирање на улици во Јакреново	2.000.000	Други извори
Асфалтирање на улици во Саждево	2.500.000	Други извори
Изградба на канализациона мрежа во Пресил	10.000.000	Други извори

6. ЗАКЛУЧОК И ПРЕПОРАКИ

Општина Крушево го применува партиципативното буџетирање како модел за вклучување на локалните засегнати страни во процесот на подготовка на локалниот буџет од 2006 година, како дел од проектот на Швајцарската Агенција за Развој, а потоа и како дел од проектот „Мои пари моја одговорност“ на Finance Think⁴, каде покажа исклучителни резултати во алокација на буџетски средства за имплементација на проекти барани од локалните жители. Имено, речиси 20% од буџетот за 2020 година беше алоциран за реализирање на приоритетите на локалните чинители побарани за време на јавните дискусии организирани во 2019 година. Но, сите јавни дискусии беа организирани во градот Крушево и оттука, сите лица вклучени во процесот на ПБ беа жители на градот Крушево, што укажува дека потребите и приоритетите на жителите на руралните населени места не биле земени во предвид во овој процес. Затоа, во 2021 година организиравме средби и анкетирани жители на девет рурални населени места на општина Крушево со цел вклучување на сите во процесот ПБ. Најголем дел од вклучените лица се мажи, на возраст помеѓу 30-59 години, што укажува на ниско учество на жените и младите лица во процесите на креирање локални политики. Според надолжноста на општината, речиси две третини од потребите на учесниците се класифицираат во две групи, комунални дејности и урбанизам и градење, а многу мал дел од бараните проекти се во доменот на социјална заштита, култура, локален економски развој, образование, што укажува дека за жителите најважно е решавање на недостиг на основни услови за живот како изградба на канализациона мрежа, водоводна мрежа, асфалтирање на улици и сл. Паралелно на тоа, 78% од прифатените предлози припаѓаат на овие две категории, а само 4 од 18 прифатени предлози се во доменот на спорт и рекреација, култура и локален економски развој. За нивна имплементација предвиден е релативно мал износ на средства од 4,8 милиони денари, што е само 2,4% од вкупниот буџет на општина Крушево за 2022 година. Сепак, во развојната програма на Општината планирани се и 114 милиони денари за имплементација на големи капитални инвестиции, што не треба да се потценат, но останува неизвесноста околу собирање на планираните средства за реализација на предвидените проекти.

4 Повеќе на <https://www.financethink.mk/moi-pari-moja-odgovornost-participativno-budzhethiranje-vo-opshtinite-vo-makedonija/>

Со цел поддршка на партиципативното одлучување и зајакнување на процесот на ПБ во локалната заедница, потребен е сет на мерки што треба да се превземат од сите засегнати страни. Локалните власти треба да вложат напори за:

- Зголемување на свеста и знаењето на локалните засегнати страни за можностите и начините за нивно вклучување во ПБ,
- Пренесување на домашни и меѓународни позитивни практики со цел поттикнување на локалните засегнати страни да учествуваат во овој процес,
- Зголемување на учеството на одредени засегнати страни, како млади, жени, ранливи лица, но и канализирање на ресурси за исполнување на нивните потреби, со цел обезбедување инклузивност и одговорност,
- Организација на настани за ПБ во сите населени места во општината, за да се слушнат потребите и приоритетите на сите жители,
- Поголема финансиска независност од централниот буџет со цел прибирање поголеми ресурси наменети за партиципативно буџетирање,
- Рамномерна распределба на средствата издвоени за ПБ за сите населени места.

Жителите, бизнис секторот и граѓанското општество треба да покажат поголем интерес за учество во овој процес, поддршка на неговата организација и менаџмент, со цел истиот да стане редовна пракса и клучен чекор при креирање на следните локални буџети.

АНЕКСИ

Анекс 1. Листа на предлог проекти по населено место

Населено место	Предлог проекти
Алданци	1. Решавање на проблем со одвод 2. Поставување контејнери 3. Средување на речно корито 4. Подобрување на јавно осветлување 5. Изградба на канализациона мрежа 6. Тампонирање локални улици 7. Поставување препрека на мост 8. Поставување ограда на спортско игралиште
Борино	1. Изградба на канализациона мрежа 2. Поставување контејнери 3. Реконструкција на водоводна мрежа 4. Тампонирање локални улици 5. Реконструкција на локално училиште 6. Реконструкција на спортско игралиште 7. Изградба на детско игралиште
Бучин	1. Изградба на канализациона мрежа 2. Отворање детска градинка 3. Тампонирање на локални улици 4. Поставување контејнери 5. Одржување на спортска сала 6. Финансиска поддршка на локален фудбалски клуб 7. Реконструкција на локално училиште 8. Опременување на локално училиште со компјутери
Врбоец	1. Изградба на селска чешма 2. Изградба на детско игралиште 3. Изградба на канализациона мрежа 4. Чистење на одводни канали 5. Тампонирање на локални улици 6. Чистење на речно корито 7. Реконструкција на пат кон Светомитрани и Кривогаштани
Јакреново	1. Изградба на канализациона мрежа 2. Изградба на водоводна мрежа 3. Изградба на детско игралиште 4. Изградба на основно училиште 5. Изградба на спортско игралиште 6. Поставување контејнери 7. Тампонирање на локални улици
Саждево	1. Поставување контејнери 2. Реконструкција на водоводна мрежа 3. Изградба на спортско игралиште 4. Изградба на детско игралиште 5. Уредување на двор на локално училиште 6. Изградба на канализациона мрежа 7. Тампонирање на локални улици
Норово	1. Осветлување на локални улици 2. Осветлување на двор во локално училиште 3. Реконструкција на локално училиште 4. Вработување хигиеничар и хаус-мајстор во локално училиште 5. Изградба на детско игралиште 6. Отворање детска градинка 7. Изградба на канализациона мрежа 8. Поставување контејнери
Пресил	1. Тампонирање на локални улици 2. Изградба на детско игралиште 3. Изградба на канализациона мрежа 4. Поставување контејнери 5. Реконструкција на водоводна мрежа 6. Изградба на спортско игралиште

Светомитрани	1. Изградба на детско игралиште 2. Изградба на канализациона мрежа 3. Поставување контејнери
Крушево	1. Промоција на туризам 2. Решавање на проблем со кучиња скитници 3. Реконструкција на ул. Томе Никле 4. Реконструкција на ул. Така Бербер 5. Организација на театарски работилници 6. Изградба на велосипедска патека 7. Вработување комунален инспектор 8. Изградба на гасовод 9. Реконструкција на водоводна линија на ул. Партизанска 10. Реконструкција на ул. Нико Доага 11. Изградба на дом за стари лица 12. Хортикултурно уредување на центарот на градот 13. Поставување подземни контејнери 14. Реконструкција на детско игралиште во градски парк 15. Организирање кампања за сајбер опасност за ученици 16. Изградба на паркинг на ул. Шула Мина 17. Изградба на депонија 18. Изградба на пречистителна станица 19. Поставување лежечки полицајци на ул. Кочо Миленку 20. Уредување на место околу споменик на Питу Гули 21. Изградба на паркинг наспроти градски пазар 22. Ангажирање чуварска служба на Гумење и езеро 23. Набавка на возило за собирање смет 24. Изградба на авантуристички парк 25. Изградба на фитнес зона 26. Отворање градска читална 27. Изградба на надворешен базен 28. Ангажирање горска спасителна служба 29. Изградба на обиколница 30. Финансиска поддршка за соларни колектори 31. Изградба на паркинг за велосипеди кај езеро 32. Реконструкција на пат до музеј 33. Поставување видео надзор на места што се оштетуваат 34. Изградба на полигон за авто-школа 35. Поставување тоалети и тушеви кај езеро 36. Отворање камп-зона 37. Изградба на бина за одржување настани 38. Реконструкција на ул. Коча Миленку

Анекс 2. Листа на прифатени проекти по населено место

Населено место	Прифатени проекти
Алданци	1. Средување на речно корито 2. Подобрување на јавно осветлување
Борино	1. Реконструкција на водоводна мрежа
Бучин	1. Тампонирање на локални улици 2. Финансиска поддршка на локален фудбалски клуб
Врбоец	1. Чистење на одводни канали 2. Тампонирање на локални улици 3. Чистење на речно корито
Норово	1. Осветлување на локални улици 2. Осветлување на двор во локално училиште
Пресил	1. Тампонирање на локални улици
Крушево	1. Промоција на туризам 2. Решавање на проблем со кучиња скитници 3. Реконструкција на ул. Томе Никле 4. Реконструкција на ул. Таќа Бербер 5. Организација на театарски работилници 6. Изградба на велосипедска патека 7. Вработување комунален инспектор

